

CSORDÁS LÁSZLÓ

A TÉR, AHOL ÉLÜNK

(VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *VÁSÁRTÉR*)

Vári Fábán László önéletrajzi regénye, a *Vásártér* két idősik, mégpedig az emlékezés folyamata által gondosan rekonstruált gyerekkor, valamint ezzel párhuzamosan az idősebb emlékező által éppen megtapasztalt, átélt jelenkori események metszéspontjain játszódik. E dinamikának köszönhetően rajzolódik ki előttünk az emlékezés és egyben a regény sajátosan epizodikus, töredékes szerkezete, amelynek szemléleti alapja az, hogy a gyerekkorból folyamatosan előtörő és értelmezésre, újrendezésre váró emlékekben mindig ott vannak a jelen sokszor feloldhatatlannak tűnő dilemmái, ahogyan az elbeszélő, az életrajzi én mostani tapasztalatai sem érthetők meg a múlttal való szembenézés és a számvetés nélkül. A mottóvá emelt gondolat („Boldogok, akik emlékezni tudnak.”) a bibliai szöveghagyományt idézi fel, hiszen félreérthetetlenül utal a *Hegyi beszédre*, kiegészítve és személyesebbé téve az úgynevezett boldogságok sorát az emlékezés képességével. De ennél is konkrétabban utal Vári Fábán László saját, korábban megfogalmazott gondolatára, amelyet Szepesi Attila verseskönyvének olvasása közben írt le, mintegy kiegészítésként: „Boldogok, akik ott élnek, ahol világra jöttek – mondja valahol a beregszászi származású, ám nyolc éves korától Budapesten élő Szepesi Attila. [...] De boldogok lehetnek azok is, akik emlékezni tudnak – egészítem ki vigasztalásképp szavait –, s talán még náluk is boldogabbak, akiknek emlékeiben az utolsó mozaikkocka is megmutatható.”¹ A *Vásártér* tétje ebben az értelemben alighanem az, hogy ezekből az egymás mellé helyezhető mozaikkockákból minél többet és minél árnyaltabban mutasson meg az olvasó számára az elbeszélő.

Nem ez az első eset, hogy Vári Fábán László önéletrajzi jellegű emlékekből épít fel nagyobb epikai konstrukciót, hiszen 2011-ben napvilágot látott könyve, a *Tábori posta* lényeges mozzanatai szintén a visszaemlékezésekhez kapcsolódnak. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a *Tábori posta* szituációja alapvetően más, mint a *Vásártéré*. A sorkatonai szolgálatát töltő életrajzi én ott elsősorban azért emlékezik vissza civil életére, hogy a többszörösen idegen, zárt, művi környezetben is megőrizhesse öazonosságát. A *Vásártér-*

ben viszont már az idős én kerül dialogikus kapcsolatba a fiatallal: ha kíméletlen őszinteséggel faggatja a családi múltat, ezen belül saját gyerekkorát, és ezzel együtt a jelen változásait is kérdőre vonja, akkor azt azért teszi, mert ettől a párbeszédétől reméli önmaga teljesebb megértését és a feloldozást. A lelki megtisztulás előtt pedig még végig kell mennie az elbeszélőnek azon az úton, amely jó és rossz emlékekkel, szeretettel és erőszakkal, különféle elfojtásokkal, nem utolsósorban pedig feldolgozásra váró traumákkal van kiköveve.

A regényt egy olyan esszébetét vezeti be, amely a narrátornak az emlékezéshez való viszonyát elemzi. Nem feltétlenül tudományos jellegű megközelítésre kell itt gondolni, bár a szövegben használt kifejezések nem kis része (például a szelektív emlékezés, a történetírás, a memoárérték, a közösségi emlékezet stb.) a kortárs emlékezetkutatás homlokterében áll. Értelmezésében inkább az emlékezés alapjául szolgáló, tágasnak kínálkozó elméleti keret valamiféle laza körülhatárolásáról van itt szó. Ennek lényeges mozzanata, hogy az elbeszélő minden további nélkül elismeri az egyéni emlékezés viszonylagos voltát: „számítsunk arra is, hogy amikor tér, idő és a szereplők tekintetében akár esküdni meménk egy régebbi esemény részleteire, könnyen lehet, hogy egy másik szemtanú az ellenkezőjét fogja állítani.” (10.) Ebből kiindulva jut el ahhoz az elméleti előfeltevéshez, amely szerint az emlékező mindig újratерemti a múltat, ezzel együtt válik az emlékek őrévé. Azzal pedig – egészíthetjük ki a gondolatmenetet –, hogy ez az életrajzi regény megszületett és könyv formájában hozzáférhetővé vált a szélesebb olvasóközönség számára, Vári Fábrián László a családtörténeti elbeszélés legfontosabb epizódjait kísérli meg áttemelni az egyéniből a közösségi emlékezetbe.

A regény tere elsősorban a szülőhely, az egykori Ugocsa vármegyéhez tartozó, de ekkorra már a Szovjetunió részévé vált Tiszaújlak, valamint ennek szebb napokat is megélt része, a szülőház előtti Vásártér és környéke: „Aki a kisajtón kilép, annak hatalmas térség tárul szeme elé. Egy kisgyerek szemében – mindenképpen hatalmas. Hamarosan eljön az ideje, amikor megtudom, hogy ez volt a nevezetes vásártér valaha.” (19.) Majd a következő oldalon így folytatódik a leírás: „Tavasztól őszig disznók túrják a gyepet, dagasztják a pocsolyát, itt legel nyolc-tíz darab tehén és tinó, négy-öt kecske, kint kapirgál a tyúk, kacsának, libának meg ott a víz. Mi ez, ha nem maga a szükség teremtette paradicsom?” (20.) A visszaemlékezés ideje pedig az 1950-es évek elejétől az 1960-as évek elejéig terjed: a gyermekkortól a korai iskolás éveig. Főként ebben a térben és időben játszódnak tehát az újratерemtetett események oly módon, hogy a perspektíva végig a gyereké marad, míg a megszólaló hang hangsúlyozottan az idős visszaemlékezőé.

A korai gyermekkorból származó epizód nyitóképei szerint a gyermek ül az ajtó előtt, és megpróbálja az érzékszervek működésére figyelve befogadni a számára felfogható és elképzelhető világot. Színekre, fényjátékokra, formákra, hangokra, később ízekre, illatokra figyel fel, amelyek kitörölhetetlenül az emlékezetébe íródnak. Ahogy cseperedik lassan, úgy válnak egyre mélyebbé és jelentésesebbé a különféle hatások. A családi házban elsősorban Nagymama és Nagyapa – így, végig nagy kezdőbetűvel írt, az elbeszélő életében egyértelműen szimbolikussá vált alakok – környezetében tapasztalja meg a legalapvetőbb dolgokat, ahogy itt hall számtalan elgondolkodtató, furcsának tűnő vagy éppen etikai érzékét meghatározó példázatos történetet is. A nyelv pedig, amelyen az anekdoták megelevenednek, a veretes magyar irodalmi nyelv mellett – ezen rendszerint az elbeszélő szólal meg – a sajátos kárpátaljai nyelvhasználatból érzékeltet igen sokat, hiszen a szöveg (főként az újrarájtszott párbeszéd sora) át meg át van szöve a regionális szókészlet, illetve nyelvhasználat különféle elemeivel. Ehhez érdemes még hozzáfűzni, hogy a regény valóságos tárháza a helyi anekdotáknak, a népszokásoknak, a babonáknak és a különféle játékoknak, amelyek ma már kevésbé vagy egyáltalán nem részei az élő közösségi hagyománynak. Ilyen szempontból a *Vásártérnek* kultúrahordozó szerepe is van.

A Vásártér és környéke a gyermekkori kalandok, az első csínytevések, a csalódások, az átverések, a másik nemmel való találkozás, illetve a barátságok miatt válik fontossá az emlékező számára. A mindennapi élet eseményeiről szóló elbeszélések tere nagyon hamar benépesül kedves, ellenszenves, furcsa és tragikus figurákkal (Vomnádcádtól, a szegény koldustól a hórihorgas, vén bábaasszony Tercán át az utcabeli nagyfiúig, Guliverig). „Hát valahogy így zajlott az életünk: aprócska eseményekkel, csendességben, s mire elutunk volna magunkat, akkorra mindig bezörgetett valami újabb változás” (191.) – mondja egy helyen az elbeszélő, hangsúlyozva a (történelmi) változásoknak az egyszerű ember életére tett hatását. A történelem különben mindig ott van a háttérben, az elejtett megjegyzések, a rádióból hallott nevek és a váratlan, a gyerek számára gyakran még felfoghatatlan és megmagyarázhatatlan események mögött. Úgy gondolom, mégsem ez a háttér válik elsősorban meghatározóvá a regényben, hanem a szülőkhöz, a látgert megjárt, emberi mivoltában többszörösen megalázott apához, de főként az egyenes és átvitt értelemben egyaránt hűtlenné lett anyához való viszony traumatikus jellege, amely egészen az elbeszélő jelenig követi a visszaemlékezőt.

Már a gyerek pontosan látja, mennyire terhelt az apa és az anya kapcsolata, közös élete. Civakodások, összeveszések, kölcsönös megcsalások folyamatos keresztüztüében találja magát a gyerekkorára visszatekintő elbeszélő. Arról nem is beszélve, hogy az anyának nagyon könnyen jár el a keze: sokszor pofozza fel, veri meg a gyereket jelentéktelen csínyek miatt, így az erőszak szétszakíthatatlanul összefonódik az anya-képpel. Az elbeszélő jelenben viszont megfordul az alá- és fölérendeltségi viszony. A gyerek időközben felnőtt lesz, az anya pedig súlyos, gyógyíthatatlan betegsége, előrehaladott agyi érlemeszedése miatt válik metaforikusan gyermekké: „Előrehaladott agyi érlemeszedése levett válláról minden terhet, egyszerűbbé tette számára az életet. Nem tervez már sem rövid, sem hosszabb távon, nem szab ki feladatokat sem magának, sem másnak, csak testi szükségletei maradtak a táplálkozás és az anyagcsere mellőzhetetlen ösztöneivel. Sugallhat már bármit a szív, adhat bármily tanácsot a józannak mondott ész, tudomásul kell venni, hogy öregségére ismét gyermekké válhat az ember.” (248.) Az apa hagyja meg még halála előtt fiának, hogy gondoskodnia kell beteg anyjáról, akit valójában soha nem érzett magához közel állónak. Azok a tipográfiaiilag is kiemelt szövegrészek, amelyek a tájékozódásra képtelen, már ép tudatát is el-elvesztő, egyre inkább csupán az ösztönlét határán létező anya és a saját traumáival, sorsával őszintén szembenéző, gondoskodó fiú mindennapjait beszélik el, alighanem a *Vásártér* legsúlyosabb részei közé tartoznak. Ritkán láthat ilyen mélyre az olvasó egy önmagával küzdő ember összetett lelki világába.

A neves emlékezetkutató, Aleida Assmann jegyzi meg *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában, Beavatkozás* című könyvében: „Az emlékezés egy dinamikus folyamat, amely a belső nyomás és a külső körülmények hatására az állandó változás állapotában van.”² Ebbe az állandóan változó, dinamikus folyamatba pillanthatunk bele a *Vásártér* olvasása során. Ami az emlékező számára trauma, súlyos lelki teher, az a kibeszélés és a leírás által válik feldolgozhatóvá. Az önéletrajzi regény pedig türelemre inti és önvizsgálatra készíteti a befogadót, hiszen csak a belső nyomás és a külső körülmények tudatosításán, illetve a családtörténet legmélyebb válságaival való szembenézésen át vezet az út a gyerekkor igazán boldog, mély emlékeihez.

JEGYZETEK:

¹ Vári Fábián László, Hétpróbás tücskök zenéje (Szepesi Attila: Medvecukor), Bárka, 2015/1, 69.

² Aleida Assmann, *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában, Beavatkozás*, Budapest, Múlt és Jövő, 2016, 25. Fordította: Huszár Ágnes.